Олий маълумотга эга бўлган шахсларни юридик мутахассисликка қайта тайёрлаш курси (2021 йил январь-июнь ойлари) ўзбек гурухи тингловчилари учун Мехнат хукуки модулидан оралик назорат казуслари

1 - казус

"Билол Бахт" МЧЖ мижозлар билан ишлаш менеджери сифатида ишга қабул қилинган Г.Наврўзова билан 4 ойлик дастлабки синов муддати билан мехнат шартномаси тузилди. Орадан икки ой ўтгач, МЧЖ рахбари унинг мижозлар билан қўпол муомала қилаётганлиги сабабли кўплаб шикоятлар келиб тушаётганлигини асос қилиб кўрсатиб ойлик иш ҳақининг олтмиш фоизи микдорида жарима ҳамда қаттиқ ҳайфсан интизомий жазосини қўллади. Дастлабки синов муддатининг тўртинчи ойида, СОVID-19 пандемияси пайтида МЧЖ раҳбари у билан меҳнат шартномасини бекор қилиб, унга меҳнат дафтарчасини олиб кетишини айтди.

Г.Наврўзова иш берувчининг ҳаракатлари ноқонуний эканлигини қуйидагилар билан асослади: биринчидан, дастлабки синов даврида корхона рахбари у билан тузилган меҳнат шартномасида менеджер лавозими учун тўланадиган иш ҳақининг ярмини тўлаш шартини киритганлигини, агар дастлабки синовдан муваффақиятли ўтса тўлиқ миқдорда ҳақ тўлаш лозимлигини, белгиланган давр ичида касал бўлиб қолса унга меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўланмаслиги билан боғлиқ шартларнинг киритганлигини айтиб ўтди. Шу билан бирга у иш берувчига ўзининг олти ойлик ҳомиладорлигини тасдикловчи тиббий ҳулосани такдим этди.

Иш берувчи ходимнинг хеч бир важини тингламасдан, хохлаган органига мурожаат қилиши мумкинлигини айтди.

Вазиятни амалдаги қонун хужжатлари нормалари асосида тахлил қилинг.

1-Казусга жавоб

"Билол Бахт" МЧЖ мижозлар билан ишлаш менеджери сифатида ишга қабул қилинган Г.Наврўзова билан 4 (тўрт) ойлик дастлабки синов муддати билан меҳнат шартномаси тузилди.

Агар Г.Наврўзовани мижозлар билан ишлаш менеджери сифатида ишга қабул қилингани ҳақида меҳнат шартномаси "Билол Бахт" МЧЖ нинг ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахси томонидан тузилган бўлса, меҳнат шартномаси ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахс томонидан амалга оширилганлигини инобатга олиш керак.

Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 82-моддасида "Ишга қабул қилиш иш берувчининг буйруғи билан расмийлаштирилади. Буйруқ чиқариш учун ходим билан тузилган меҳнат шартномаси асос бўлади. Корхона раҳбарини ишга қабул қилиш корхона мулки эгасининг ҳуқуқи бўлиб, бу ҳуқуқни у бевосита, шунингдек ўзи вакил қилган органлар орқали ёки корхонани бошқариш ҳуқуқи берилган корхона кенгаши, бошқаруви ёҳуд бошқа органлар орқали амалга оширади. Корхона раҳбари корхона мулкдори унга берган ваколатлар доирасида ҳодимлар билан меҳнат шартномалари тузади" -деб кўрсатилганлигини инобатга олиш керак.

Агар Г.Наврўзова билан тузилган меҳнат шартномасида синов муддати 4 (тўрт) ойдан иборатлиги белгиланган бўлса, у ҳолда меҳнат шартномасининг синов муддати белгиланган қисми ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 85-моддасида "Дастлабки синов муддати уч ойдан ошиб кетиши мумкин эмас"лиги, бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 5-моддасида "Мехнат ҳақидаги келишувлар ва шартномаларнинг ходимлар аҳволини меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилганига қараганда ёмонлаштирадиган шартлари ҳақиқий эмас"лиги кўрсатилган бўлиб, шунга кўра Г.Наврўзовани ишга қабул қилиг бўйича тузилган меҳнат шартномасида синов муддати 4 (тўрт) ойдан иборат қилиб белгилангани шартноманинг ушбу қушимча шартини ҳақиқий эмас деб топилишига асос булиши мумкин.

Агар Г.Наврўзовани ишга қабул қилинганидан кейин орадан икки ой ўтгач, МЧЖ рахбари унинг мижозлар билан кўпол муомала қилаётганлиги сабабли кўплаб шикоятлар келиб тушаётганлигини асос қилиб кўрсатиб ойлик иш ҳақининг олтмиш фоизи миқдорида жарима ҳамда қаттиқ ҳайфсан интизомий жазосини қўллаган бўлса, ушбу холатни амалдаги меҳнатга оид қонун ҳужжатларига мослигини кўриб чиқиш керак бўлади.

Яъни, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 182-моддасида "Интизомий жазолар ишга қабул қилиш ҳуқуқи берилган шаҳслар (органлар) томонидан қўлланилади"-деб кўрсатилган бўлиб, Г.Наврўзовага нисбатан интизомий жазо МЧЖ раҳбарининг буйруғи билан қўлланилган бўлса, интизомий жазо ваколатли шаҳс томонидан қўлланилган деб топилиши мумкин.

Шунингдек, ушбу холатда Г.Наврўзовага нисбатан интизомий жазо кўлланилишининг қонунийлигига эътибор қаратиши керак деб хисоблайман.

Чунки, Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 181-модда-сида "Ходимга мехнат интизомини бузганлиги учун иш берувчи куйидаги интизомий жазо чораларини кўллашга ҳақли: 1) ҳайфсан; 2) ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортик бўлмаган микдорда жарима. Ички меҳнат тартиби қоидаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортик бўлмаган микдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жарима ушлаб қолиш ушбу Кодекснинг 164-моддаси талабларига риоя қилинган ҳолда иш берувчи томонидан амалга оширилади; 3) меҳнат шартномасини бекор қилиш (100-модда иккинчи қисмининг 3 ва 4-бандлари). Ушбу моддада назарда тутилмаган интизомий жазо чораларини кўлланиш тақикланади"-деб кўрсатилган бўлиб, "Билол Бахт" МЧЖ раҳбари томонидан Г.Наврўзовага Меҳнат Кодексининг 181-моддасида назарда тутилмаган интизомий жазо яъни ойлик иш ҳақининг

олтмиш фоизи микдорида жарима ҳамда қаттиқ ҳайфсан интизомий жазолар қулланилганлигини инобатга олиш керак.

Агар "Билол Бахт" МЧЖ рахбари, Г.Наврўзовага дастлабки синов муддатининг тўртинчи ойида, COVID-19 пандемияси пайтида МЧЖ рахбари у билан мехнат шартномасини бекор килиб, унга мехнат дафтарчасини олиб кетишини айтган бўлса, у холда мехнат шартномасининг бекор килиш асосли амалга оширилганлиги ёки оширилмаганлиги холатни синчиклаб ўрганиб чикиш керак.

Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 107-моддасида "Меҳнат шартномасини бекор қилиш ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган шаҳслар томонидан амалга оширилади ва буйруқ билан расмийлаштирилади. Оҳирги иш куни меҳнат шартномаси бекор қилинган кун деб ҳисобланади. Иш берувчининг буйруғида меҳнат шартномасини бекор қилиш асослари ушбу Кодекснинг 87, 89, 97, 100, 105, 106-моддалари таърифига ёки меҳнат шартномасини бекор қилишнинг қушимча асосларини назарда тутувчи бошқа норматив ҳужжатлар таърифига тула мувофиқ ҳолда ёзилиб, Кодекснинг ёхуд бошқа норматив ҳужжатларнинг тегишли моддаси (банди) далил қилиб курсатилади"-деб курсатилганлигини инобатга олиш керак.

Шунга кўра, Г.Наврўзова билан тузилган мехнат шартномасини бекор килиш хакидаги буйрук ваколатли шахс томонидан чикарилганми-йўкми, буйрукда мехнат шартномасини бекор килиш асослари аник кўрсатилганлиги ёки кўрсатилмаганлиги холатларни ўрганиш керак бўлади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 97-моддасида Меҳнат шартномаси қуйидаги сабабларга кўра бекор қилиниши мумкин: 1) тарафларнинг келишувига кўра. Ушбу асосга биноан меҳнат шартномасининг барча турлари исталган вақтда бекор қилиниши мумкин; 2) тарафлардан бирининг ташаббуси билан; 3) муддатнинг тугаши билан; 4) тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра; 5) меҳнат шартномасида назарда тутилган асосларга кўра. Меҳнатга оид

муносабатларни бекор қилиш тўғрисидаги шарт меҳнат шартномасида бу шартнома иш берувчи томонидан корхона раҳбари, унинг ўринбосарлари, бош буҳгалтер билан, корҳонада бош буҳгалтер лавозими бўлмаган таҡдирда эса, бош буҳгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилганда, шунингдек қонунда йўл кўйиладиган бошқа ҳолларда ҳам назарда тутилиши мумкин. 6) янги муддатга сайланмаганлиги (танлов бўйича ўтмаганлиги) ёҳуд сайланишда (танловда) қатнашишни рад этганлиги муносабати билан"-деб белгилаб берилганлигини инобатга олиш керак.

Шунга биноан, "Билол Бахт" МЧЖ рахбари томонидан Г.Наврўзова билан тузилган меҳнат шартномасини бекор қилиш қандай асосларга кўра бекор қилинганлигини ўрганилиб чиқилиши керак бўлади.

Яъни, Г.Наврўзова билан тузилган мехнат шартномаси тарафлар келишувига кўра бекор қилинган бўлса, у холда шартномани бекор қилишлик учун тарафлар ўртасида келишув амалда бўлганлиги, келишув бор-йўклиги ва келишув қай холатда юзага келганлиги ўрганилиши керак бўлади.

Агар Г.Наврўзова билан тузилган мехнат шартномаси тарафлардан бирининг ташаббуси билан бекор килинган бўлса, у холда шартномани бекор килишлик учун тарафлар ташаббусининг конунийлиги ўрганилмоғи лозим бўлади. Яъни, агарда мехнат шартномасини бекор килиш хакидаги буйрукда шартнома Г.Наврўзованинг ташаббуси билан бекор килингани кўрсатилган бўлса, у холда Г.Наврўзованинг мехнат шартномасини бекор килишни сўраб ёзган аризаси (ёзма равишда) бор-йўклиги, агарда мехнат шартномаси иш берувчининг ташаббуси билан бекор килинган бўлса, у холда шартнома асосли бекор килинганлиги, шартномани бекор килишда мехнат конунчилиги талабларига риоя килинган-килинмагани ўрганилиши лозим бўлиб, агарда мехнат шартномаси иш берувчининг ташаббуси билан бекор килинган бўлса, у холда шартномани бекор килишлик учун Ўзбекистон Республикасининг Мехнат Кодексининг 100-моддасида кўрсатилган 7 та асосларнинг мавжудлигини, яъни, 1) технологиядаги, ишлаб чикариш ва мехнатни ташкил этишдаги ўзгаришлар, ходимлар сони (штати) ёки иш хусусиятининг

ўзгаришига олиб келган ишлар хажмининг қисқарганлиги ёхуд корхонанинг тугатилганлиги; 2) ходимнинг малакаси етарли бўлмаганлиги ёки соғлиғи холатига кўра бажараётган ишига нолойик бўлиб колиши; 3) ходимнинг ўз мехнат вазифаларини мунтазам равишда бузганлиги. Аввал мехнат вазифаларини бузганлиги учун ходим интизомий ёки моддий жавобгарликка тортилган ёхуд унга нисбатан мехнат тўгрисидаги қонунлар ва бошқа норматив хужжатларда назарда тутилган таъсир чоралари қўлланилган кундан эътиборан бир йил мобайнида ходим томонидан такроран интизомга хилоф ножуя харакат содир килиниши мехнат вазифаларини мунтазам равишда бузиш ҳисобланади; 4) ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини бир марта қўпол равишда бузганлиги. Ходим билан тузилган мехнат шартномасини бекор қилишга олиб келиши мумкин бўлган мехнат вазифаларини бир марта қўпол равишда бузишларнинг рўйхати: ички мехнат тартиби қоидалари; корхона мулкдори билан корхона рахбари ўртасида тузилган мехнат шартномаси; айрим тоифадаги ходимларга нисбатан қўлланиладиган интизом хакидаги низом ва уставлар билан белгиланади. Ходимнинг ўз мехнат вазифаларини бузиши қўпол тусга эгалиги ёки эга эмаслиги хар бир муайян холда содир килинган ножуя харакатнинг оғиренгиллигига хамда бундай бузиш туфайли келиб чиккан ёки келиб чикиши мумкин бўлган оқибатларга қараб ҳал этилади; 5) ўриндошлик асосида ишламайдиган бошқа ходимнинг ишга қабул қилиниши муносабати билан, шунингдек мехнат шартларига кўра ўриндошлик иши чекланиши сабабли ўриндошлар билан мехнат шартномасининг бекор қилинганлиги; 6) корхона рахбари, унинг ўринбосарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган такдирда эса, бош бухгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилган мехнат шартномаси мулкдорнинг алмашиши сабабли бекор қилинганлиги. Мазкур асос буйича мехнат шартномасини корхона мулк қилиб олинган кундан бошлаб уч ой мобайнида бекор қилишга йўл қўйилади. Ходимнинг вақтинча мехнатга қобилиятсизлик даври, мехнат тўгрисидаги конунлар хамда бошка норматив хужжатларда назарда тутилган таътилларда бўлган вақти, узрли сабабларга кўра ишда бўлмаган бошқа даврлари бу муддатга киритилмайди; 7) ходимнинг пенсия ёшига тўлганлиги, қонун хужжатларига мувофик ёшга доир давлат пенсиясини олиш хукуки мавжуд бўлганда"-холатларини амалда мавжудлигини, бундан ташқари, мехнат шартномасини бекор қилиниш даврида Г.Наврўзова вақтинча мехнатга қобилиятсизлик даврида ва мехнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив хужжатларда назарда тутилган таътилларда бўлган-бўлмагани холатига хам алохида эътибор қаратилиши керак.

Шунингдек, Г.Наврўзова билан тузилган мехнат шартномаси иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилинган бўлса. у холда Г.Наврўзова мехнат шартномасини бекор қилиниши ҳақида Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 102-моддасига биноан олдиндан (имзо чектириб) огоҳлантирилганлиги, ёки огоҳлантириш муддати мутаносиб равишда компенсация билан алмаштирилгани, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 101-моддасига биноан касаба уюшмаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органлари розилиги олиннган олинмаганлиги албатта ўрганилиб чиқилиши керак бўлади.

Бундан ташқари, Г.Наврўзова билан тузилган мехнат шартномаси Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 87-моддаси тартибида яъни синов натижаси қониқарсиз деб топилганлиги сабабли бекор қилинган бўлса, у ҳолда ушбу ҳолатнинг ҳам қонунийлиги ўрганилиши керак бўлади.

Чунки, "Билол Бахт" МЧЖ рахбари билан Г.Наврўзова ўртасида тузилган мехнат шартномасида ходим 4 (тўрт) ойлик синов муддати билан ишга қабул қилинганлиги белгиланган бўлиб, ушбу холатда синов муддати қонунда 3 (уч) ойдан ошиб кетиши мумкин эмаслиги талабини инобатга олиб, синов муддати қонунга зид равишда белгилнагн ва шартноманинг ушбу қисми ҳақиқий эмаслигига эътибор қаратилмоғи лозим бўлиб, Г.Наврўзова билан тузилган меҳнат шартномасини унга белгиланган синов

муддати қониқарсиз деб топилгани сабабли бекор қилиниши қонуний эмас деб хисобланиши мумкин.

Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 87-моддасида "Дастлабки синов муддати тугагунга қадар ҳар бир тараф иккинчи тарафни уч кун олдин ёзма равишда огоҳлантириб, меҳнат шартномасини бекор қилишга ҳақлидир. Бундай ҳолда иш берувчи меҳнат шартномасини синов натижаси қониқарсиз бўлгандагина бекор қилиши мумкин. Меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисида ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган огоҳлантириш муддатини қисқартиришга фақат шартнома тарафларининг келишуви билан йўл қўйилади"-деб кўрсатилган бўлиб. ушбу қонун талаби фақатгина синов муддати қонуний асосларга кўра белгиланган холатларда амал қилади деб хисоблайман.

Бундан ташқари, Г.Наврўзова иш берувчининг ҳаракатлари ноқонуний эканлигини биринчидан, дастлабки синов даврида корхона раҳбари у билан тузилган меҳнат шартномасида менеджер лавозими учун тўланадиган иш ҳаҳининг ярмини тўлаш шартини киритганлигини, агар дастлабки синовдан муваффаҳиятли ўтса тўлиқ миҳдорда ҳаҳ тўлаш лозимлигини, белгиланган давр ичида касал бўлиб ҳолса унга меҳнатга лаёҳатсизлик нафаҳаси тўланмаслиги билан боғлиҳ шартларнинг киритганлигини айтиб ўтиши холатини Меҳнат Кодекси талабларига зид эмас деб хисобланиши мумкин.

Чунки, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 86-моддасида "Дастлабки синов даврида ходимларга меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва корхонада ўрнатилган меҳнат шартлари тўлиқ татбиқ этилади"-деб белгиланганлигини инобатга олиш керак.

Бундан ташқари, Г.Наврўзова иш берувчига ўзининг олти ойлик ҳомиладорлигини тасдикловчи тиббий хулосани такдим этган бўлса, у тиббий маълумотнома билан ўзининг алохида имтиёз ва кафолатларга эга бўлган ходимлар тоифасига кириши тасдиклаганлиги инобоатга олиниши керак. Яъни, Г.Наврўзова мехнат шартномаси бекор қилинган вақтда 2 (икки) ой ишлагани ва ушбу даврда эса у 6 (олти) ойлик хомиладор эканлиги ҳақида тиббий маълумотнома тақдим этган бўлса, ушбу холат унинг ишга кирган вақтида ҳомиладор бўлгани ва уни ишга қабул қилинишида унга нисбатан синов муддати белгиланишида Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 84-моддаси талаблари бузилганлигини исботлаган.

Чунки, Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 84-моддасида "Мехнат шартномаси қуйидаги мақсадда дастлабки синов шарти билан тузилиши мумкин: Хомиладор аёллар, уч ёшга тўлмаган боласи бор аёллар, корх она учун белгиланган минимал иш жойлари хисобидан ишга юборилган шахслар, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларининг хамда олий ўкув юртларининг тегишли таълим муассасасини тамомлаган кундан эътиборан уч йил ичида биринчи бор ишга кираётган битирувчилари ишга кабул қилинганда, шунингдек ходимлар билан олти ойгача муддатга мехнат шартномаси тузилиб, ишга қабул қилинганда дастлабки синов белгиланмайди"-деб кўрсатилганлигини инобатга олиш керак.

Агарда Г.Наврўзова мехнат шартномаси тузишда ва бошка мехнат шартларини белгилашда камситилгани ва ёки мехнат хукуклари бузилганлиги важлари билан иш берувчига мурожаат килган бўлса, иш берувчи ходимнинг конуний талабларини инобатга олиши ва кўриб чикиб, конуний карор кабул килиши керак бўлади.

Яъни, "Билол Бахт" МЧЖ рахбари Г.Наврўзованинг мурожаатини кўриб чикиб, Г.Наврўзова билан тузилган мехнат шартномасини бекор килиш хакидаги буйрукни бекор килиб, Г.Наврўзовани Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 111-моддаси тартибида ишга тиклаши мумкин. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексининг 111-моддасида "Мехнат шартномаси ғайриқонуний равишда бекор килинган ёки ходим ғайриқонуний равишда бошқа ишга ўтказилган ҳолларда, у иш

берувчининг ўзи, суд ёки бошқа ваколатли орган томонидан аввалги ишига тикланиши лозим"-деб кўрсатилган.

Агар "Билол Бахт" МЧЖ раҳбари Г.Наврўзовани ихтиёрий равишда ишга тиклаш чораларини кўрмаса, Г.Наврўзова меҳнат шартномасини бекор килингани ҳақидаги буйрук нусхасини олган кунидан бошлаб 1 (бир) ой муддатда ишга тиклаш масаласида Фуқаролик ишлари бўйича Судга ариза билан мурожаат қилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодексининг 269-моддасида "меҳнат шартномасини бекор қилиш асосларидан қатъий назар, ишга тиклаш тўғрисида, меҳнат шартномасини бекор қилиш вақти ва асослари таърифини ўзгартириш тўғрисида, мажбурий прогул ёки кам ҳақ тўланадиган ишни бажарган вақт учун ҳақ тўлашга доир"ишлар бевосита Судларда кўриб чиқилиши белгиланган.

Агар Г.Наврўзова ишга тиклаш масаласида Судга мурожаат қилса, Суд Г.Наврўзовани Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодекси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Суд Пленумининг 17.04.1998 йилдаги 12-сонли "Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларни қўлланилиши ҳақида"ги Қарорига биноан ишга тиклаш масаласини қонуний ҳал этиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар;

- 1. Ўзбекистон Республикасининг Мехнат Кодекси.
- 2. Ўзбекистон Республикаси Мехнат Кодексига шахлар;
- 3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги "Коронавирус пандемияси ва глобал инкироз холатларининг иктисодиёт тармокларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчибиринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида ПФ-5969-сонли Фармони;
- 4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 11 мартдаги 133-сонли қарори билан тасдиқланган "Ёзма ҳолатда меҳнат шартномаси (контракт) тузиш юзасидан тавсиялар.
- 5. Ўзбекистон Республикаси Олий Суд Пленумининг 17.04.1998 йилдаги 12-сонли "Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларни қўлланилиши ҳақид"ги Қарори

BEБ САЙТлар 1WWW.Lex.UZ.